

UNA CURIOSITAT DE TRADUCCIÓ EN EL *DE CONTEMPTU MUNDI* D'ISAAC DE NÍNIVE

Sebastià JANERAS

En el cèlebre *De contemptu mundi* d'Isaac de Nínive¹ hi ha un passatge que presenta, segons les diverses traduccions antigues, llatines i neollatines, una diversitat d'enfocament i, doncs, de traducció força interessant. D'acord amb això, els documents es poden distribuir en dos grups.² Separo les diferents frases d'aquest passatge per tal de facilitar-ne la comparació i l'explicació. Indico també en quin capítol es troba el passatge en cada un dels documents, ja que la divisió en capítols no és pas la mateixa en tots els documents.³

1. Actualment la figura d'Isaac de Nínive és cada vegada més coneguda, i els seus escrits han estat traduïts a diverses llengües. Vegeu S. CHIALÀ, *Dall'ascesi eremitica alla misericordia infinita. Ricerche su Isacco di Ninive e la sua fortuna* (Biblioteca della Rivista di Storia e Letteratura Religiosa, Studi XIV), Firenze 2002; S. JANERAS, «La diffusion d'Isaac de Ninive dans la Péninsule Ibérique», en J.P. MONFERRER-SALA, *Eastern Crossroads. Essays on Medieval Christian Legacy*, New Jersey: Piscataway 2007, pp. 247-274.

2. Aquí contemplo bàsicament els documents emprats en l'estudi citat en la nota anterior (llevat del ms. Madrid 307, en el qual, per error del copista, manca aquest passatge i bona part del text que el segueix). Per a l'objecte d'aquestes ratlles són certament suficients. Tots els altres testimonis isaaquians s'arrengleren sens dubte en l'un o en l'altre d'aquests dos grups.

3. Això es pot veure en les taules comparatives al final de l'article «La diffusion», citat en la n. 1.

GRUP 1

A. *Siríac*⁴

- a) ܩܘܝܢܐ ܩܘܝܢܐ ܩܘܝܢܐ ܩܘܝܢܐ ܩܘܝܢܐ ܩܘܝܢܐ
 b) ܩܘܝܢܐ ܩܘܝܢܐ ܩܘܝܢܐ ܩܘܝܢܐ ܩܘܝܢܐ ܩܘܝܢܐ
 c) ܩܘܝܢܐ ܩܘܝܢܐ ܩܘܝܢܐ ܩܘܝܢܐ ܩܘܝܢܐ ܩܘܝܢܐ

B. *Traducció grega*⁵

- a) Τί ἐστὶ κατὰ συντομίαν ἡ δύναμις τῆς πράξεως τῆς ἡσυχίας;
 b) Ἡ ἡσυχία τὰς αἰσθήσεις τὰς ἔξω νεκροῖ, καὶ τὰς ἔσω κινήσεις ἐγείρει·
 c) ἡ δὲ ἀναστροφή τὰ ἐναντία τούτων πράττει,
 d) ἡγουν τὰς ἔξω αἰσθήσεις ἐγείρει, καὶ τὰς ἔσω κινήσεις νεκροῖ.

C. *Edició llatina de Barcelona 1497*⁶

- a) Inter[rogatio]. Quid est virtus operationis solitudinis **breviter loquendo**.
 b) R/ Solitudo sensus exteriores mortificat et suscitatur motus interiores,
 c) sed extrinseca *conuersacio* istorum contraria operatur,
 d) suscitatur videlicet sensus exteriores et mortificat motus interiores.

4. Cap. 35. P. BEDJAN (ed.), *Mar Isaacus Ninivita, de Perfectione Religiosa*, Paris – Leipzig 1909, pp. 245-246. Traducció: a) «*Deixeble*: Quina és, en poques paraules, la força de la pràctica de la virtut? b) *Mestre*: [Aquesta] mortifica els sentits exteriors i fa reviure els moviments interiors, c) però la relació forana fa el contrari d'això.» Una traducció que hom acostuma a citar quan no es dona el text siríac és la d'A.J. WENSINCK, *Mystic Treatises by Isaac of Nineveh*, Amsterdam 1923 (Wiesbaden ²1969).

5. Cap. 85. NIKIFOROS THEOTOKIS (ed.), *Τοῦ ὁσίου πατρὸς ἡμῶν Ἰσαὰκ ἐπισκόπου Νινεῦν τοῦ Σύρου τὰ εὐρεθέντα ἀσκητικά*, Leipzig 1770, p. 499.

6. Cap. 7, fol. 57v. Primera edició incunable, feta als tallers de Diego de Gumiel, de Barcelona, sota els auspicis de Montserrat (al verso de la primera pàgina apareix un gravat amb la muntanya de Montserrat). La Biblioteca de la Universitat de Barcelona en conserva dos exemplars: els incunables 592 i 795. El primer, ben conservat, procedeix de la Cartoixa de Montalegre; el segon, al qual manquen diversos folis, prové del convent de dominics de Sant Ramon de Penyafort de Vilafranca del Penedès.

D. Traducció catalana medieval (*Escorial*⁷ i *Sevilla*⁸)

a) Demante qual es la cosa de la conaxensa de la obre de salut⁹ **parlant breument**.

b) Responce. Solitut mortifica e tanqua los senys corporals forans. E escou mou los mouiments que son dedins.

b bis) Ço es quel esperit desiya e pensa ço que es dell e sofer dins aixi mateix les temptacions no uisibles.¹⁰

c) E la *conuersacio* forana fa lo contrari.

d) Ço es que escou mou los senys forans dels cors e amorta los mouiments de dins.

E. Traducció castellana de *Bernat Boil*¹¹

a) Pregunta. Dime **en breues palabras** que cosa es la virtut de la soledat.

b) Respuesta. Soledat amortigua los sentimientos foranos e los mouimientos de dentro despierta y aviuu.

c) Empero la *conversacion* forana el contrario desto faze:

d) es a saber desuela y aguza los sentimientos foranos y adormesce y enbota los de dentro.

7. Manuscrit Escorial N-I-16, de la primera meitat del segle xv, cap. 7, fol. 27. El manuscrit procedeix de la biblioteca del Comte-Duc d'Olivares i segurament abans havia format part de la biblioteca de la reina Maria, esposa d'Alfons el Magnànim. Sobre els manuscrits esmentats en aquestes pàgines, vegeu el meu article «La diffusion», citat en la n. 1.

8. Sevilla, Biblioteca Capitular y Colombina 5-3-42, cap. 7, fol. 71. Aquest manuscrit, del segle xv, procedeix del fons del fill de Cristòfor Colom, Hernando. En el foli que conté aquest passatge, com en molts altres del manuscrit, la tinta està escampada, cosa que en dificulta extremadament la lectura. Pel que es pot llegir o entreveure, el passatge correspon essencialment amb el manuscrit de l'Escorial.

9. Així en el manuscrit de l'Escorial, en lloc de *solitut*, com apareix en la resposta i com té el ms. de Sevilla.

10. Aquest incís, que no es troba en l'original siríac ni en la traducció grega, ve a ser una ampliació o explicació de la resposta (*b*).

11. Cap. 7, fols. 78v-79. Aquesta traducció fou feta pel cèlebre ermità de Montserrat per als ermitans de la muntanya montserratina. La traducció fou acabada al monestir de Sant Cugat del Vallès l'any 1484 i impresa a Saragossa, per Joan Hurus, l'any 1489. D'aquesta edició es coneix un sol exemplar a la Península Ibèrica: Madrid, Biblioteca Nacional, Inc. 502. Hi ha una còpia manuscrita de l'original manuscrit, conservada a la Biblioteca Real de Madrid, ms. 795.

F. *Traducció castellana de Sevilla*¹²

- a) Demando te: qual es la virtud de la obra de apartado.
- b) Respondo: apartamiento mortifica los sesos e mueue las batallas de dentro et los mouimientos: c) mas OCUPACIÓN de las cosas temporales faze el contrario.
- d) Esto es que mueuen los sesos de fuera et mortifican los del dentro.

G. *Traducció portuguesa medieval*¹³

- a) Demandote. Qual he a virtude de obra de partado.
- b) Respondo. Apartado amortifica os ssisos *de* fora e moue as batalhas de dentro *e* os mouimentos.
- c) mas a OCUPAÇÕ das cousas corporaaes fazem o contrairo.

Segons aquests documents, i d'acord amb l'original siríac i el grec, el deible demana al mestre que li digui *breument*, *en poques paraules*, quina és la força de la pràctica de la solitud (ἡσυχία, en el text grec). I la resposta explica directament els fruits i els beneficis de la solitud: «la solitud mortifica els sentits exteriors i suscita els moviments interiors». Cal notar que en la traducció castellana de Sevilla i en la portuguesa de Rio de Janeiro manca l'element *en breves palabras*, però l'estructura del text és la mateixa que en els altres documents d'aquest grup.

12. Cap. 11, fol. 142a. Es tracta d'una traducció castellana anònima, diferent de la de Boil, impresa a Sevilla pels impressors Maynardus Ungut i Stanislaus Polonus, en 1497. N'hi ha un exemplar a la Biblioteca Capítular y Colombina de Sevilla, Inc. 60-2-8.

13. Cap. 13, fols. 45-45v. Es tracta d'una traducció portuguesa continguda en el manuscrit 50-2-15 (de vers l'any 1435) de la Biblioteca Nacional de Rio de Janeiro, editat per R. MENEGAZ, *Livro de Isaac de Ninive (séc. xv)*, Rio de Janeiro 1994, pp. 90-91 (edició diplomàtica del ms.). Sobre les vicissituds d'aquest manuscrit, que estigué al monestir de jerònims de Sant Miquel dels Reis, a València, vegeu el meu article citat en la n. 1, pp. 255-256. Una altra traducció portuguesa medieval, conservada en el ms. Alcobacensis 461 de la Biblioteca Nacional de Lisboa, de la segona meitat del segle XV, no m'ha estat possible de consultar-la. L'edició que en féu C.N. CAMBRAIA, *Livro de Isaac: edição e glossário (cód. Alc. 461)*, São Paulo 2000, ha romàs inèdita.

GRUP 2

H. *Alcobacensis* 387¹⁴

- a¹) Interrogacio. ***Quid est breuiloquium.***
 a²) Responsio. Virtus operationis solitudinis.
 b) Solitudo sensus mortificat exteriores, et suscitatur motus interiores,
 c) sed extrinseca OPERATIO istorum contrarias operatur.¹⁵

I. *Tarragona* 135¹⁶

- a¹) Interrogatio. ***Quid est breuiloquium.***
 a²) Virtus operationis solitudinis.
 b) Solitudo sensus exteriores mortificat, et suscitatur motus interiores,
 c) sed extrinseca *conuersatio* istorum contraria operatur.
 d) Suscitatur videlicet sensus exteriores, mortificat motus interiores.

J. *Vic* 55¹⁷

- a¹) Int. ***Quid est breuiloquium.***
 a²) R/ Virtus operationis solitudinis.
 b) Solitudo sensus mortificat exteriores et suscitatur motus interiores,
 c) sed extrinseca OPERATIO istorum contraria operatur.

K. *Venècia* 1506¹⁸

- a¹) Interrogatio. ***Quid est breuiloquium.***
 a²) Responsio. Virtus operationis solitudinis.
 b) Solitudo sensus exteriores mortificat, et suscitatur motus interiores,

14. Cap. 11, fol. 102v-103. D'aquest manuscrit, procedent del monestir cistercenc d'Alcobaça, se sap el nom de l'escriptor, el monjo Martí, i la data: 1409. És conservat a la Biblioteca Nacional de Lisboa.

15. No té la frase que segueix en els documents anteriors.

16. Cap. 22, fol. 50v. Manuscrit del segle xv procedent del monestir de Santes Creus i conservat a la Biblioteca Pública de Tarragona.

17. Cap. 17 (els capítols, però, no estan numerats), fol. 29. Manuscrit de l'any 1457 procedent del monestir de Santa Maria de l'Estany, que el rebé l'any 1494. És conservat a la Biblioteca Episcopal.

18. Cap. 28. Edició impresa sense foliació.

- c) sed extrinseca *conuersatio* ipsorum contraria operatur.
- d) Suscitatur videlicet sensus exteriores et mortificat motus interiores.

L. Traducció italiana medieval¹⁹

- a¹) Interrogatione: **Quale breve parlare?**²⁰
- a²) Resposione: E la virtude dela opra dela solitudine:
- b) la solitudine mortifica li sensi de fuori: e vivifica li movimenti dentro,
- d) ma LOPERATIONE de fuori opera contro queste²¹.

M. Grynaeus²² – Migne²³

- a¹) Q. **Quid est breuiloquium?**
- a²) R. Virtus operationis solitudinis:
- b) solitudo sensus mortificat exteriores, et suscitatur motus interiores,
- c) sed extrinseca OPERATIO istorum contraria operatur²⁴.

Com es pot observar, i aquest el l'objecte de les presents pàgines, els documents del Grup 2 canvien l'objecte de la pregunta. Allò que era merament circumstancial, un incís adverbial (*κατὰ συντομίαν*, *breviter loquendo*, *parlant breument*, etc.), es converteix en l'objecte de la pregunta: *Quid*

19. La traducció italiana apareix en manuscrits dels segles XIV i XV. L'any 1500 en fou feta una edició a Venècia, a cura de Boneto Locatello. L'any 1720 n'apareixia una nova edició a Florència, a cura de Tommaso Buonaventuri. Cf. CHIALÀ, *Dall'asceti eremitica*, 360-362. Agraïxo al P. Sabino Chialà el fet d'haver-me procurat aquest text. No he tingut accés a la traducció francesa medieval, inèdita; el ms. més antic data del segle XIV. Cf. CHIALÀ, *Dall'asceti eremitica*, 358.

20. L'edició de 1720 diu: «Qual'è brieve parlare».

21. L'edició de 1720 té: «questo».

22. Johann Jacob GRYNÆUS [GRYNER], *Monumenta s. Patrum orthodoxographa...*, Basilea 1569, cap. 19, p. 1648. Es tracta d'un recull de textos patristics i d'altres escriptors, amb finalitat apologètica. En un recull anterior, de J. HEROLD, *Orthodoxographia theologiae sacrosanctae syncerioris fidei doctores...*, Basilea 1555, no hi apareix Isaac. El primer recull, per tant, que conté Isaac és el de Grynaeus. En seguiran després molts d'altres (La Bigne, Colònia, La Bigne-Despont, Galland) fins a arribar a la *Patrologia* de Migne. Totes aquestes edicions tenen aquest mateix text. Sobre aquestes edicions, cf. S. JANERAS, «Les edicions impreses del *De contemptu mundi* d'Isaac de Nínive», *Studia Monastica* 49 (2007) 85-105.

23. Cap. 18, PG 86, 845. Migne adopta l'edició de Galland. Aquest text de la *Patrologia* serveix encara com a punt de referència, però és molt millor servir-se de l'edició incunable de Barcelona 1497.

24. Aquestes edicions no tenen la frase que segueix en els primers documents citats.

est brevilouquium? Quale breve parlare? I allò que, en el Grup 1, constituïa l'objecte de la pregunta es converteix, en el Grup 2, en la primera part de la resposta (*a*²), cosa que dóna: «el parlar breument és la força de la pràctica de la solitud», mentre que allò que en el Grup 1 era la resposta a la pregunta, aquí passa a ser una ampliació, una explicació de la mateixa resposta (*b*).

Posem ara de costat aquestes dues tradicions, prenent com a base el text llatí de les primeres edicions impreses (Barcelona 1497 i Venècia 1506):

	<i>Barcelona 1497</i>	<i>Venècia 1506</i>
<i>Pregunta</i>	Quid est virtus operationis solitudinis breviter loquendo?	Quid est breviloquium?
<i>Resposta</i>	Solitudo sensus exteriores mortificat et suscitatur motus interiores	Virtus operationis solitudinis. Solitudo sensus mortificat exteriores et suscitatur motus interiores

Seria interessant de saber quin és el primer testimoni de la forma tergiversada del Grup 2. Dels documents recollits aquí, el més antic és el ms. *Alcobacensis* 387, de l'any 1409, però podria aparèixer en manuscrits anteriors. És la forma que presenta l'edició de Venècia 1506 i que s'ha perpetuat en les edicions impreses, des de Grynaeus (1569) fins a la *Patrologia* de Migne.²⁵

Hi ha una altra particularitat que diferencia els diversos documents examinats aquí, però independentment dels Grups 1 i 2. Em refereixo a la frase final: *d*). Aquesta frase, que no es troba en el siríac, però sí en la traducció grega,²⁶ ve a ser una explanació de *c*). Com es pot veure, apareix, de fet, en els documents B-F (no en G) del Grup 1, i en els documents I, K i L del Grup 2. La traducció catalana, en els dos testimonis (Escorial i Sevilla) tenen encara, en solitari, com ja he indicat, una ampliació (*b bis*) de la resposta (*b*).

Hom pot assenyalar encara la variant *conversatio / operatio*. El siríac *hupakā* és traduït en grec per ἀναστοιχή i per *conversatio* pels documents C, D, E, I, K. Altres testimonis tradueixen per *operatio*: H, J, L, M, als quals cal afegir els documents F i G, que tenen *ocupación / ocupaçõ*.

En una altra ocasió ja vaig fer notar alguns detalls curiosos d'interpretació.²⁷ I en aquells casos els documents s'agrupaven d'una manera diferent de

25. Sobre les edicions impreses del text d'Isaac, cf. el meu article citat en la n. 22.

26. Segons l'edició de Nikiforos Theotokis. Caldrà veure l'edició crítica que prepara el professor Marcel Pirard.

27. El canvi de Maria i Marta per Magdalena i Marta, el canvi de *misericordia* en *mirra*, a través de l'abreviatura *mie*, etc. Cf. JANERAS, «La diffusion d'Isaac de Ninive», 268-270.

la que hem vist en el cas present. De ben segur que, ben comparades les diverses traduccions d'aquesta obra isaaquiana, que tingué una gran difusió a Occident, podríem trobar encara altres curiositats.

Sebastià JANERAS
Bailèn 161, s/àt. 1a
E – 08037 BARCELONA
CATALONIA (Spain)
E-mail: sjaneras@ono.com

Summary

In the Latin and vernacular versions of *De contemptu mundi* by Isaac of Nineveh (7th C.), there is a translation curiosity. In a passage, where in the Syriac original and in the Greek translation, the disciple asks: «What, briefly, is the force of the practice of solitude?», some versions convert the adverb «briefly» (or, «in a few words») into the object of the question: «What is it to speak in a few words?» And what was properly the question becomes the answer: «The force of the practice of solitude». Both forms appear in manuscripts of the 14th and 15th C. The second one will be perpetuated in Migne's *Patrologia Graeca*.